

LES PRIMERES MONEDES DE TÀRRACO*

Les emissions monetàries de Tàrraco han de ser molt transcendents si guarden relació amb la importància de la ciutat.

Després del desembarcament romà a Empúries, l'any 218 a. de C., en iniciar-se la segona guerra púnica, Tàrraco queda definida com l'«Scipionum Opus» i esdevé aleshores la capital de la Citerior.

Aquesta capitalitat i el fet d'ésser la base militar per a la penetració de l'exèrcit romà cap a l'oest i cap al sud fan suposar la necessitat de l'existència d'una seca.

Les monedes d'argent, les dracmes, foren les primeres monedes bates a la seca de la ciutat.

Nosaltres, en el nostre llibre «Les monedes ibèriques de Tàrraco»,¹ donàrem a conèixer dues dracmes ibèriques d'imitació emporitana, amb la llegenda ibèrica KESE.

A les dues, a l'anvers, està representat el cap de l'Arethusia siciliana envoltada per tres dofins, còpia fidel de l'anvers de les dracmes emporitanes.

Les dues presenten el mateix estil, i quasi són idèntics els encunyats emprats.

Al revers, el pegàs, també copiat de les monedes emporitanes, on el cavall alat presenta el cap modificat i pren la forma d'un homenet que s'agafa el peu amb la mà i va cobert d'un «petasus». Al dessota, hi ha un dofí.

La llegenda està formada per tres signes ibèrics, KESE. El primer signe té el valor sil·làbic KE, els altres dos són alfabètics, el segon S i el tercer E.

* El text correspon a la conferència impartida per l'autor, el 12 de març de 1992, amb motiu del centenari de Buenaventura Hernández Sanahuja.

1. L. VILLARONGA, *Les monedes ibèriques de Tàrraco*, Barcelona, 1983.

A) X O 7 X H M P R T D

B) X O P X T M D T T D

C) X O P X T H ^ T T D

D) X O P X T H X T T D

E) X O P X T M P T T D

< S F

F) < S E

< S E

< E S S E G)

Aquesta llegenda es veu clara a la primera dracma (fig. 1), malgrat que el seu primer signe resti un xic incert.

Pel que fa a la segona dracma (fig. 2), l'encuny de revers ha estat picat dues vegades amb un petit desplaçament. Els castellans diuen d'aquesta circumstància que la moneda ha estat «repintada». El resultat és que el primer signe es veu molt mogut i incert, i en canvi els altres dos, la S i la E són clars.

Els historiadors antics, però, no solament fan referència a Kese en els seus escrits, sinó que també ens parlen de Tàrraco.

Havent presentat les dues dracmes ibèriques amb la llegenda KESE, ens preguntarem si existien dracmes ibèriques amb la llegenda TARRACO.

A l'Ora Marítima,² 514, 519, Aviè, després de citar Callipolis, ens parla de la ciutat de Tàrraco. Malgrat que alguns creuen que es tracta d'una interpolació moderna, és, de totes maneres, un testimoni de l'existència de la ciutat de Tàrraco.

També és citada en altres llocs: per Strabó III, 4, 7; per Pomponi Mela II, 90; i, en la forma Tarracon, per Plini III, 21, 23, 29 i IV, 217 i XIX, 10.

La referència més important és la de Plini III, 21, quan, en descriure la costa catalana de sud a nord, ens diu: «...segueix la Cesetània, el riu Subur, Tàrraco obra d'Escipió...»

Aquesta frase és una bona fita, puix ens afirma que Tàrraco va ser bastida per Escipió com la ciutat que serà la capital de la Citerior i, més tard, de la Tarraconense; i ho fou poc després del desembarcament dels romans a Empúries, l'any 218 a. de C.

Aquest testimoni de les fonts escrites esperava el de les monedes per confirmar la importància de la ciutat.

Ni els numismàtics que ens han precedit, ni nosaltres mateixos, coneixíem cap moneda amb aquest topònim. Solament existia el testimoni donat per Heiss³ en un dibuix d'una d'aquestes dracmes, amb la inscripció A, a la col·lecció Cerdà de València. Fou després citada per Zobe,⁴ que donava la inscripció B, com a pertanyent a la col·lecció Vidal Quadras i Ramon, no il·lustrada en el catàleg d'aquesta col·lecció.

2. Les cites dels historiadors antics es poden consultar a A. SCHULTEN, *Fontes Hispaniae Antiquae*, I, Barcelona, 1955; III, Barcelona, 1935.

3. A. HEISS, *Description générale des monnaies antiques de l'Espagne*, París, 1870.

4. J. ZOBEL DE ZANGRONIZ, *Estudio Histórico de la moneda antigua de España*, «Memorial Numismático Español», IV, V, Barcelona, 1878, 1880.

1

2

3

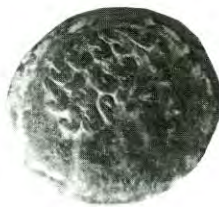
4

5

6

7

8

9

10

De nou la publicà Pujol i Camps,⁵ i va interpretar la inscripció C, dins el capítol emporità de l'obra general de Delgado. Hubner inclou la llegenda, com ho féu Amorós, però cap dels dos no la llegeix.

Hem de pensar que el valor fonètic dels signes ibèrics no fou precisat fins que Gómez Moreno⁶ en donà la solució a mitjans d'aquest segle. Per tant, totes les llegendes d'aquestes monedes, les quals no eren escrites correctament, s'interpretaven amb unes lectures que no s'assemblaven res a la de Tarakonsalir.

El seu desconeixement, doncs, obeïa a dos fets: un era que l'únic testimoni era un dibuix de la moneda amb una llegenda diversament interpretada i l'altre era el desconeixement de la lectura de l'alfabet ibèric.

Guadan,⁷ que no havia vist la moneda, solament els dibuixos dels numismàtics citats, no creu en la seva existència. Contràriament, Untermann,⁸ sense conèixer la dracma, la inclou en el seu «Monumenta Linguarum Hispanicarum» com A.6.15, sense reproduir-la, i dóna la inscripció D.

Nosaltres mateixos, en l'obra abans esmentada de l'any 1983, en no conèixer cap, no la incluírem, però quan l'obra estava en premsa ens arribà la notícia d'unes dracmes procedents de la troballa que anomenem d'Oropesa, entre les quals hi havia dues de Tarakonsalir (figura 3).

La llegenda, perfectament llegible, és TARAKONSALIR (inscripció E). El topònim Tarakon és seguit per la desinència Salir, que té el sentit de plata, diner.

Després publicarem les dues dracmes⁹ del dit tresor i altres tres més, en les quals, malgrat no veure's bé, com que eren batudes amb els mateixos encunys, la llegenda quedava ben precisada.

D'aquestes tres, una pertany al museu de la «Fabrica Nacional de Moneda y Timbre», una altra al «Museo Arqueológico Nacional» de Madrid i la tercera fou publicada per nosaltres¹⁰ al tresor de Tivissa IV, sense fer-ne una bona lectura.

Tenim doncs, en conjunt, sis dracmes ibèriques d'imitació emporitana de Tàrraco amb la llegenda ibèrica TARAKONSALIR que donen tes-

5. J. PUJOL I CAMPS, capítol d'Empúries de l'obra de A. DELGADO, *Nuevo método de clasificación de las medallas autónomas de España*, tomo 3, Sevilla, 1876; La *epigrafía numismática ibérica*, «Boletín de la Real Academia de la Historia», Barcelona, XVI (1890), 321-360.

6. M. GÓMEZ MORENO, *Misceláneas, La Antigüedad*, Madrid, 1949.

7. A. M. DE GUADAN, *Las monedas de plata de Emporion y Rhode*, Barcelona, 1968-1970.

8. J. UNTERMANN, *Monumenta Linguarum Hispanicarum*, Wiesbaden, 1975, 182.

9. L. VILLARONGA, *Les dracmes ibèriques de Tàrraco*, «Faventia», 10 (1988), 143-153.

10. L. VILLARONGA, *El tresor IV de Tivissa*, «Acta Numismática», 12 (1982), 63-73.

timoni de les primeres encunyacions de moneda a Tàrraco, i que foren batudes poc després del desembarcament romà a Empúries de l'any 218 a.C.

La circumstància que les dracmes ibèriques d'imitació emporitana siguin considerades com a batudes pels pobles ibèrics en lluita contra els romans ens planteja el problema si també ho havien estat en oposició a Roma.

Pensem que, si Tàrraco fou conquerida en els primers avenços dels romans després del desembarcament a Empúries, no tingué temps de batre moneda ibèrica en oposició a Roma i, per tant, creiem que totes elles foren encunyades sota el poder romà.

Pel que fa a la importància del volum d'aquestes emissions hem aplicat els mètodes per estimar el volum d'una emissió monetària, partint del fet que per a les sis monedes conegudes tenim 2 encunys d'anvers i 3 de revers.

Els resultats dels càlculs donen una estimació de 2.19 encunys originals d'anvers i 4 de revers. El volum d'aquestes emissions representa el 7% del que fou després el volum de denaris ibèrics de Kese, dels quals parlarem més endavant.

Per tenir una idea de la importància que representa el volum estimat per al nombre d'encunys original, sabem per Crawford¹¹ que la despesa anual d'una legió romana era d'uns 600.000 denaris. Molt s'ha discutit sobre el nombre de monedes encunyades amb un encuny, les estimacions van de 10.000 a 30.000 segons els autors, podem acceptar la mitjana de 20.000. Així doncs, amb els 2.19 encunys es podien batre unes 43.800 dracmes, amb les quals es podia sostenir una legió romana durant un mes.

Aquest petit volum tingué una certa importància en un moment concret, puix significava un ajut per al finançament de les accions militars dirigides a l'ocupació de la Península.

Fins ara ens hem referit als dos topònims, Tarrakon i Kese,¹² emprats en les primeres monedes batudes a la ciutat, és hora que ens preguntem el perquè d'aquesta dualitat, que no trobem només a les monedes, sinó també a les fonts escrites antigues.

La dualitat de noms KESE-TARRACO pot ser semblant al cas d'ARSE-SAGUNT i UNTIKESKEN-EMPORIA.

11. M. H. CRAWFORD, *The Roman Republican Coinage*, Cambridge, 1974.

12. F. MATEU Y LLOPIS, *Tarakon y Kose, dos topónimos ibéricos*, «Boletín Arqueológico», XLIX, 25 (1949), 103-114.

En el darrer cas, no creiem en l'existència de la ciutat d'Undika i opinem que a la ciutat d'Empòrion, la colònia grega, la dualitat ve donada per una gens indígena anomenada els indigetes, els Untikesken en l'ibèric de les monedes, als quals s'ajuntaren els colons grecs.

Per a ARSE-SAGUNT,¹³ la ciutat d'estat jurídic Sagunt fou precedida pel poblament indígena dels d'Arse. Aquest topònim ibèric és el primer que trobem a les monedes, després, en un moment de forta romanització, manifestada a més en l'ús de la metrologia romana, s'inclou en llatí el topònim de SAGVNTINV. En síntesi, els indígenes d'Arse formen la ciutat amb estat jurídic de Sagunt.

Per a Tàrraco, en conseqüència, la nostra hipòtesi és que la gens indígena de Kese, de la ciutat i rodalies, pren la forma jurídica de la ciutat de Tàrraco, creada sota Scipiò; encunya moneda amb el nom ibèric de Kese i de manera passatgera amb el de Taracon.

Coetàniament a l'emissió de les dracmes, de les quals acabem de parlar, s'encunyà moneda de bronze.

Les primeres emissions queden ben definides per la seva epigrafia,¹⁴ en usar el primer signe ibèric de la llegenda, el sil·làbic KE, en la seva variant més arcaica.

Aquest signe es representa per dues línies unides per un dels extrems, que formen un angle obert a la dreta.

A l'epigrafia monetària de Tàrraco, inscripcions F, aquest signe es presenta en tres variants. La més antiga, que anomenem arcaica, una ratlleta surt del costat inferior de l'angle. També fou usat a les inscripcions ibèriques sobre ceràmica del segle III a. de C., on les dues ratlles en angle adoptaven la forma d'un arc.

A la variant que segueix, qualificada d'antiga, la ratlleta surt del costat superior. Finalment, a la variant moderna no hi ha cap ratlleta.

La qualificació d'arcaica, per l'escriptura, d'aquestes monedes,¹⁵ també la podem aplicar a l'estil. La testa viril porta un pentinat format per llargs rinxols en forma de ganxo, s'ha dit que semblen cucs.

A més, a la moneda gran, de major mòdul, el cap és barbat. Tot plegat li dóna un aspecte ben antic, completament arcaic.

les monedes amb l'escriptura arcaica formen tres sèries, amb una escala de valors.

13. L. VILLARONGA, *Las monedas de Arse-Saguntum*, Barcelona, 1967.

14. L. VILLARONGA, *La evolución epigráfica en las leyendas monetales ibéricas*, «Numisma», VIII, 30 (1958), 9-49.

15. L. VILLARONGA, *Las acuñaciones monetarias arcaicas de Cese y sus problemas metrológicos*, «Acta Numismática», I (1971), 51-70.

La primera es d'un clar gust sicilià (fig. 4), molt pròxim a les monedes dels Mamertins sicilians. El cap és llorejat i, al revers, el cavall al galop porta en algunes monedes un caduceu a sobre (fig. 5).

La segona, amb sis valors, és la d'estil més arcaic i més indígena. El seu valor gran és la impressionant moneda amb el cap barbat.

La tercera està caracteritzada pel creixent i l'estrella en el revers.

Per veure el sistema metrològic emprat en les primeres emissions de moneda de bronze a Tàrraco, hem d'examinar les monedes anteriors existents a la Península Ibèrica.

Ens referim a les monedes hispano-cartagineses,¹⁶ les primeres de bronze encunyades a la Península Ibèrica, amb un patró a l'entorn de 9 g i un altre posterior de 10/11 g.

El fet que el segon grup tingui un pes superior al primer no és cap contradicció, puix el primer és en realitat una meitat del valor més usat a Sicília, de 18 g; tenim, aleshores, el pas de la moneda unitat de 18 g a la de 10/11 g.

Els antecedents de les monedes de bronze hispano-cartagineses cal buscar-los a Sicília, on són abundants i a més datades. Concretament l'any 211 a. de C. marca el pas d'un sistema metrològic a l'altre.

Aquests sistemes de 18 i de 10/11 g deuen tenir relació amb la moneda romana de bronze coetània. Efectivament ambdues es corresponen amb el trient de l'as romà, en ús en aquells moments.

L'as sextantal romà¹⁷ introduït cap a l'any 211 a. de C., d'un pes de 54.4 g, té entre els seus divisors el trient de 18.13 g i el sextant de 9.06 g.

L'as romà passà després a pertànyer al sistema metrològic de 10 monedes en lliura romana, o sia, d'un pes de 32.64 g, i aleshores el trient i el sextant pesen 10.88 i 5.44 g, respectivament.

Aquests són els dos sistemes metrològics emprats en les primeres emissions de Tàrraco. El sextantal a les emissions 1a i 2a, i el de 10 monedes en lliura a la 3a.

En aquestes emissions són més abundants els valors petits, com succeí amb la moneda hispano-cartaginesa a la Península i a Sicília amb els bronzes de Siracusa i el dels Mamertins, per citar uns exemples.

Aquest estudi metrològic ens permet de fixar la cronologia d'aquestes primeres emissions kessetanes. La 1a i la 2a són anteriors a l'any 211 a. de C. i la 3a una mica posterior a la data esmentada.

16. L. VILLARONGA, *Las monedas hispano-cartaginesas*, Barcelona, 1973.

17. M. H. CRAWFORD, *The Roman Republican Coinage*, Cambridge, 1974.

La 1a emissió té el cap viril llorejat i cavall al galop en el revers.

La 2a, amb el valor gran, amb el cap barbat i el genet portador de palma al revers (fig. 6), correspon a un semis de l'as sextantal romà o bé, com hem proposat, a 1 i 1/2 de la unitat en circulació de 16/18 g.

La segueix el valor de la unitat (fig. 7), que es correspon amb el trient de l'as sextantal romà, i el seu tipus és el cap viril nu i el genet amb palma al revers.

Veiem que aquests dos valors, el 1 1/2 i la unitat, porten el mateix tipus de revers, el genet amb la palma, i es diferencien per l'anvers, barbat en un i nu en l'altre. Tots dos són d'un bell estil arcaic.

Completen la sèrie tres valors més. La meitat (fig. 8) que es correspon amb el sextant romà, es diferencia tipològicament pel seu revers de cavall piafant.

Els altres, amb els tipus de mig pegàs (fig. 9) i dofí (fig. 10), respectivament, són el quart i el sisè de la unitat; el primer es correspon amb la unça romana i el seu cap potser és el de Mercuri.

El nominal més abundant a Sicília i a la zona cartaginesa de la Península és l'equivalent al sextant romà, i aquest ho és a la banda romana.

En traspassar l'any 211 a. de C., a Tàrraco s'emet l'emissió 3a solament amb els nominals petits. El més gran d'ells, es correspon amb el sextant romà de l'as de 10 en lliura romana, i n'és el més abundant.

Aquesta emissió es caracteritza per presentar en el revers, sobre el tipus corresponent, un creixent i dintre d'ell una estrella.

Els tres valors emesos es diferencien pel tipus de revers: cavall al pas (fig. 11), mig pegàs (fig. 12) i dofí. Aquest darrer amb el cap normal (fig. 13), i un altre amb pentinat singular (fig. 14).

L'estil del cap és menys arcaic i té un bon regust hel·lenístic.

Per la seva tipologia el seu valor ha d'ésser el de meitat, quart i sisè d'una unitat no batuda d'uns 10/11 g, la qual seria el trient de l'as romà del moment, el de 10 en lliura.

Perdoneu-me la insistència sobre l'aspecte metrològic, però a més de ser important per ell mateix, ens permet ordenar les emissions i fixar-ne la cronologia.

Com sempre, la moneda més abundant, o millor dit la menys rara, és la que es correspon amb el sextant romà, que aquí pesaria entorn dels 5 g.

Pot estranyar l'abundància de la moneda fraccionària i l'escassetat de la gran. Aquesta qüestió cal examinar-la des de l'aspecte de la seva funció.

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

I hem de respondre a per què es necessitava aquesta moneda de bronze i per què fou encunyada.

S'ha posat sempre en evidència que la funció de la moneda¹⁸ de plata és principalment finançar l'exèrcit i s'ha encunyat moneda quan hi ha hagut lluites que l'han feta necessària. La seva aplicació al comerç fou una conseqüència tardana.

A la Península Ibèrica, fins a la invasió cartaginesa de l'any 237 a. de C., l'emissió de moneda fou molt escassa, solament hi hagué a Catalunya, amb el focus important d'Empúries. Després del desembarcament cartaginès a Gadir, les operacions militars, amb la consegüent conquesta de la Península, feren necessària l'encunyació de gran quantitat de moneda i encara més la preparació del pas a Itàlia de l'exèrcit cartaginès, portat a terme per Anníbal l'any 218 a. de C.

Els primers anys d'ocupació els cartaginesos solament encunyaren moneda de plata, però després, cap al 221, en establir-se l'ocupació, i organitzar-se les ciutats amb els seus magistrats, sacerdots i militars, i en no crear aquests béns de consum i, per tant, no poder bescanviar-los, necessitaren de la moneda per cobrir les necessitats de la vida quotidiana, per a les quals la moneda de plata era massa gran, i d'això resultà l'encunyació de moneda de bronze, especialment en valors fraccionaris, per les petites transaccions locals.

La moneda de bronze¹⁹ vingué a resoldre aquestes necessitats. El mateix és el que degué succeir a Tàrraco que, després de ser el centre d'operacions militars en direcció a l'interior, esdevingué la capital de la Citerior, comptà amb una munió de magistrats, militars, sacerdots i altres del sector de serveis, els quals rebien la seva paga en moneda de bronze per resoldre les seves necessitats quotidianes.

Aquestes necessitats de caràcter petit eren resoltes amb les monedes de bronze fraccionàries, les quals tenien una circulació de caràcter eminentment local, com ho demostra la petita dispersió de les seves monedes.

Hem estudiat el volum d'aquestes emissions²⁰ fent l'estudi dels seus encunys. Veient la repetició de les monedes batudes amb els mateixos encunys, s'han fet els estudis pertinents que determinen amb una certa probabilitat el nombre original d'encunys de l'emissió.

18. L. VILLARONGA, *Necessitats financeres a la Catalunya ibèrica, dels segles III-I a.C.*, «Acta Numismàtica», 15 (1985), 19-31.

19. L. VILLARONGA, *Assaig-balanç del volum de les emissions monetàries de bronze a la Península Ibèrica d'abans d'August*, «Acta Numismàtica», 20 (1990), en premsa.

20. L. VILLARONGA, *Estadística aplicada a la Numismàtica*, Barcelona, 1985.

Els resultats són, per a les emissions 1a i 2a, d'abans de l'any 211 a. de C., 13.29 encunys del valor unitat. Per a després del 211, són 2.84 i per principis del segle II a. de C., 59.17 encunys. D'aquestes darreres monedes en parlarem després.

Veiem, doncs, unes primeres emissions d'una certa importància amb relació a les del segon grup, que són minses, i després un augment considerable. Això, històricament es pot explicar com una primera importància de Tàrraco arran de la constitució com a capitalitat. Després hi ha una disminució, quan els problemes militars s'endinsen cap a l'oest. A principis del segle II es deuria estructurar políticament la ciutat.

Ara veurem el volum d'aquestes emissions reduint-les a encunys per any. Dificilment podem acceptar més de 4 encunys per any. Comptabilitzem 20.000 monedes per encuny, són 80.000 monedes, les quals, dividides per 20, que són les unitats de bronze per denari, ens donen 4.000 denaris anuals. Quantitat baixa, que solament podia servir per a una circulació local adaptada a les necessitats del sector de serveis.

A les emissions monetàries de Tàrraco que acabem d'exposar amb l'ús del signe ibèric Ke arcaic, segueixen unes altres que el presenten en la variant antiga, sortint la ratlleta del costat superior de l'angle.

Aquest grup comprèn la sèrie de monedes de bronze sense símbol; les de plata amb denaris i quinaris; i les de bronze amb els símbols caduceu, palma i feix de llamps.

Anomenem símbol el tipus secundari que s'afegeix al principal. El tipus principal a Tàrraco és el de cap viril, després de l'emissió sense símbol, en les successives es fa necessari afegir quelcom per diferenciar-les i aleshores s'hi posa darrera el cap un símbol figuratiu, un objecte, proa, caduceu, casc, timó, etc. Després, més tard, el símbol passa a ser epigràfic. Existeix el símbol format per tres signes ibèrics separats per un punt, que llegim TI.TA.S, tal vegada el trinomen d'un magistrat.

La inclusió d'un símbol no és cap novetat a la numismàtica. A Tàrraco es fa seguint el sistema emprat per diferenciar les diverses emissions de moneda a Roma.

Tots els símbols usats a Tàrraco els trobem també a la moneda romana i en altres emissions ibèriques catalanes. Com a Lauro, on trobem el caduceu i el ceptre.²¹

La presència dels símbols ens dóna un altre criteri per establir l'ordenació de les emissions i la seva datació. Primer van les monedes amb els símbols figuratius i després les que tenen símbols epigràfics.

21. L. VILLARONGA, *Les seques ibèriques catalanes: una síntesi*, «Fonaments», 3 (1982), 174-176.

A Tàrraco, després de l'emissió sense símbol i amb l'epigrafia de la Ke antiga, tenim tres emissions diferenciades pels seus símbols; la del caduceu, la de palma i la de feix de llamps.

L'emissió sense símbol presenta tota l'escala de valors. Des de la plata amb el denari i quinari, segueix la unitat, meitat, terç, quart, sisè i dotzè.

Tot fa pensar que és una emissió amb la qual es vol fornir la circulació monetària; la de plata per a les necessitats militars i la de bronze per a les necessitats de la vida quotidiana del sector de serveis.

Per la plata, el denari, anomenat així perquè val deu asos romans, que són 20 de les monedes de Tàrraco qualificades d'unitat, i el quinari, que val la meitat d'aquell.

El denari d'aquesta emissió, l'únic encunyat a Tàrraco, pertany al mateix sistema metrològic del denari romà, de 3.98 g.

Com en el bronze, per a la plata els romans deixaren als indígenes batre moneda amb la seva escriptura, però en aquest metall seguiren les característiques de la moneda romana.

El tipus del denari és original (fig. 15). A l'anvers el cap viril de sempre, però al revers un genet portador de palma condueix un segon cavall, com a expressió del mite dels dioscurs, Castor i Polux, en el qual un d'ells porta el cavall del germà absent, en una alternança de presència.

A més, s'encunyà el quinari (fig. 16), que val cinc asos romans o mig denari, amb els mateixos tipus usats en el denari, però amb la variant que el genet no porta palma i hi ha un estrella darrera seu.

La quantitat de denaris emesos²² la coneixem per l'estudi dels seus encunys, amb els quals hem arribat a determinar el nombre original d'encunys utilitzats en aquesta emissió. Aquests foren 32 encunys. Podem fer els càlculs dels quals ja abans hem parlat, essent 640.000 denaris els batuts, suficients per sostenir una legió romana durant un any.

L'avenç de l'exèrcit romà queda marcat per l'obertura de seques on s'anava encunyant una part important de la moneda necessària per anar pagant les soldades. Després de la de Tàrraco, s'obre la d'Ilerda i, posteriorment, les d'Aragó i la Celtibèria.

L'èxit dels denaris de Kese degué ser important, foren molt coneguts, i així, foren imitats a les Gàl·lies. Dues monedes són testimonis d'aquests fets. Són de plata i porten els mateixos tipus que els denaris de Tàrraco, encara que són d'un estil inferior.

22. L. VILLARONGA, *La monnaie d'argent en Espagne, de l'arrivée des romains jusqu'à la moitié du IIe s. av. J.-C., Rythmes de la production monétaire, de l'antiquité à nos jours*, Louvain-La-Neuve, 1987, 99-117.

25

26

27

28

29

30

31

32

33

Un d'ells és anepígraf²³ (fig. 17) i l'altre porta la llegenda ibèrica IBINKI²⁴ (fig. 18). És particular el seu pes, als voltants dels 2.40 g, que correspon al de les monedes «à la croix» lleugeres del Languedoc.

Hem de tornar a parlar de metrologia, és forçós per entendre el que pot semblar enrevesat. L'as romà, en aquest moment, és uncial, o sigui que pesa 27.2 g. Situem-nos a la primera meitat del segle II a. de C., potser a les seves primeries.

El sistema metrològic romà és seguit a Tàrraco, però usant una unitat que es correspon amb el semis, o sigui, el pes meitat de l'as.

No hem cregut convenient donar-li el nom de semis, puix que en realitat és la unitat d'un sistema emprat en tot el món ibèric, al qual subsisteix quan en altres seques peninsulars, com a Empúries i Ilerda, es segueix el sistema romà, amb el seu as.

En resum, un denari de Tàrraco equival a 10 asos romans i a 20 unitats de la seva moneda de bronze del tipus del genet.

Resulta, doncs, que la moneda ibèrica de bronze de Tàrraco té un caràcter fiduciari, puix el seu valor en pes està sobrevalorat.

Repassem ara els diversos nominals d'aquesta emissió sense símbol. La unitat (fig. 19) amb el revers de genet amb palma, la meitat (fig. 20) amb el cavall al galop.

Observem que el tipus del valor meitat a Tàrraco és quasi sempre un cavall al pas, amb la pota davantera aixecada. Aquesta emissió és una excepció, com també ho fou la primera, del cap llorejat.

Per al valor terç (fig. 21), un cavall amb el cap ajupit dirigit a un matoll, té un sentit que se'ns escapa. Per al quart (fig. 22), el mig pegàs, i el dofí per al sisè (fig. 23).

Pel que fa al dotzè (fig. 24), el tipus d'anvers és diferent, trobem el cap de Mercuri, reconegut pel seu barret característic, i en el revers un cavall galopant.

A més, aquests divisors porten uns glòbuls com a marca de valor. O sigui que, a més de la diferenciació tipològica, aquests glòbuls indiquen el seu valor. Quatre glòbuls per al valor terç, dos per al sisè i un per al dotzè.

És una manera de comptar. La marca indica el nombre de dotzaus de la unitat que componen la moneda. Així, el terç, amb quatre glòbuls, vol dir que està format per quatre dotzaus, o sigui, un terç.

23. L. VILLARONGA, *Copia bárbara del denario ibérico con leyenda Cese*, VII Congreso Nacional de Arqueología, Barcelona, 1961, 265-272.

24. A. DEROC, J.-C. RICHARD, *Une monnaie d'argent à légende ibérique inédite I-BI-N-KI*, «Acta Numismática», 12 (1982), 127-130.

La sèrie amb el símbol de caduceu és d'un estil més romà. Aquesta estimació té un caràcter subjectiu, cadascú pot veure-ho de manera diferent. Us invito, però, a la comparació dels dos estils en els anversos de les dues sèries, la que no té símbol i la que porta el caduceu i a més la que segueix amb l'espiga.

Entre ambdues hi ha un canvi d'estil, han passat uns anys entre les dues emissions. Quants? No ho sabem, però no gaires.

Alliçonadora és la comparança de l'estil de les monedes de Tàrraco que acabem d'exposar, les que no porten símbol, les de caduceu i les de espiga.

La sèrie amb el símbol de caduceu (fig. 25), presenta tots els valors nominals, la qual cosa després ja no trobarem. Les necessitats per les quals fou encunyada serien les mateixes que per a la sèrie sense símbol.

Una altra particularitat d'aquesta emissió és que en el valor meitat (fig. 26), el cavall va al pas, no galopant com a l'anterior, amb les regnes a l'aire i té la pota davantera aixecada amb un glòbul en l'espai que aquesta deixa lliure.

El terç (fig. 27) amb el cavall amb el cap ajupit envers un matoll, el qual potser és un bucrani. A més a sobre porta la marca de valor, quatre glòbuls en aquest cas.

El quart (fig. 28), amb el mig pegàs i tres glòbuls; el sisè (fig. 29), amb el dofí i dos glòbuls i, finalment, el dotzè (fig. 30), amb cavall al galop i un glòbul.

L'altra emissió, amb el símbol d'espiga (fig. 31), és singular. En primer lloc és una emissió sense divisors, solament s'encunyà la unitat. Té un pes lleugerament inferior i a més té un estil una mica diferent a les altres, proper a l'emissió amb la llegenda ibèrica AUSESKEN,²⁵ també amb el símbol d'espiga, la qual s'aparta de les altres d'Ausesken, que sempre porten el símbol d'un porc.

La singularitat és doble, es dona a Tàrraco i a Ausesken, i entre elles existeix un lligam difícil d'explicar, però que bé podria tractar-se d'alguna situació política particular.

La darrera de les emissions amb el signe Ke antic és la que porta el símbol de feix de llamps (fig. 32), símbol del poder i força de Júpiter.

L'estil del cap de l'anvers està interpretat d'una manera precisa, amb els rínxols acabats en ganxo distribuïts molt regularment, i sempre tres per darrera de l'orella. Aquesta particularitat la trobarem en totes les emis-

25. L. VILLARONGA, *Les seques ibèriques catalanes: una síntesi*, «Fonaments», 3 (1982), 163-165.

sions que segueixen del segle II a. de C., com si haguéssim arribat a un model per al gravat dels encunys.

D'aquesta emissió solament coneixem el valot meitat (fig. 33), el qual és de gran raresa.

Acabem amb aquesta emissió el que podríem anomenar «les primeres emissions monetàries de Tàrraco», caracteritzades per l'ús del signe ibèric KE en les seves variants arcaica i antiga.

Hem exposat les batudes a Tàrraco des de les dracmes d'imitació emporitana, de poc després de l'any 218 a. de C., fins a les darreres emissions comentades que arriben a mitjans de la primera meitat del segle II a. de C.

En segueixen moltes²⁶ d'altres fins que es tancà el taller monetari de Tàrraco, creiem que en temps de les guerres sertorianes dels anys 80-72 a. de C., el qual no fou reobert fins al temps d'August, qui amb la seva presència convertí Tàrraco, durant un temps, en la capital del món romà.

L. VILLARONGA

26. L. VILLARONGA, *La amonedación de Tarraco y su aspecto metroológico*, «Quaderni Ticinesi di numismatica e antichità classiche», 16 (1977), 139-156.